

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKGA JALB ETILAYOTGAN INVESTITSİYALARNI MOLIYALASHTIRISH MANBALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Ulashov Aliboy Rashid o'g'li¹, Hakimova Gavhar Rustam qizi²

¹Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti katta o'qituvchisi. Toshkent shahri, Chilonzor tumani, Islom Karimov ko'chasi 49.

²Toshkent amaliy fanlar universiteti assistent-o'qituvchisi. Toshkent shahri, Chilonzor tumani, Gavhar ko'chasi, 1-uy.

¹e-mail: aliboyulashov623@gmail.com

²e-mail: hakimovagavhar9@gmail.com

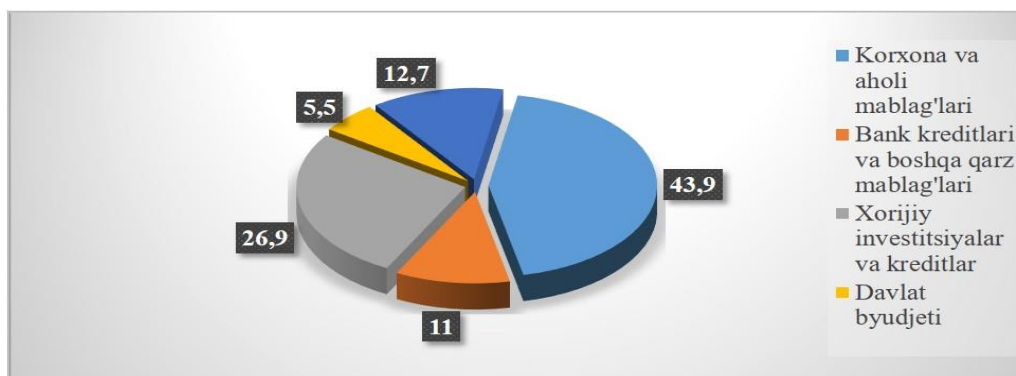
Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishda investitsiya manbalaridan foydalanish holati tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida investitsiyalarning asosiy moliyalashtirish manbalari sifatida korxonalar va aholi mablag'lari, bank kreditlari, to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalari hamda davlat va budjetdan tashqari jamg'armalar ulushi o'rganilgan. Maqolada 2015–2023-yillar davomida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi va tarkibidagi o'zgarishlar statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, bank kreditlarining investitsiya jarayonidagi o'rni, ularning ishlab chiqarish samaradorligini oshirishdagi ahamiyati yoritib berilgan. Chet el investitsiyalarini jalb etish orqali zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, yangi ish o'rinlari yaratish va eksport salohiyatini oshirish imkoniyatlari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda investitsiya faolligini oshirish iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim omili ekanligini ko'rsatadi.

Tayanch so'zlar. kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, investitsiyalar, moliyalashtirish manbalari, bank kreditlari, to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalari, investitsiya faolligi, iqtisodiy o'sish.

Biznes bilan shug'ullanuvchi subyektlar foyda olishni o'z maqsadlaridan biri qilib olar ekanlar, yangi sohalarini o'zlashtirishga intiladilar, bu esa yangi investitsiyalarni joriy etilishini talab etadi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik kiritishga va investitsiyalardan foydalanishga juda moyil bo'ladilar. Chunki ular bozordagi o'zgaruvchan muhitda elastik harakat qila oladigan qobiliyatga ega bo'ladi.

Tadqiqotlarimiz ko'rsatishicha, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda asosiy moliyaviy manbalar korxonalarning o'z mablag'lari, bank kreditlari va to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalari investitsiyalari hisobiga shakllanmoqda. Korxonalarning o'z mablag'lari asosiy kapitalda investitsiyalarni moliyalashtirishning muhim manbai sifatida saqlanib qolmoqda.

Mamlakat iqtisodiyotining kichik biznes va xususiy tadbirkorlikida chet el investitsiyalari investorlari kiritayotgan mablag'larning o'sish an'anasini aytib o'tish lozim. To'g'ridan to'g'ri chet el investitsiyalari investitsiyalari va chet el kreditlarining investitsiyalar umumiy hajmidagi ulushi so'ngi besh yil davomida deyarli uch barobarga o'sdi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishda aholi mablag'lari ko'paymoqda. Faqat oxirgi ikki yilda ular deyarli 600 mlrd. so'mni tashkil qildi. Banklarning o'z hisobidan investitsiya kreditlarini taqdim etishi ko'paydi, budjetdan tashqari jamg'armalar faoliyati faollashdi. Biroq korxonalar eng katta investorlar bo'lib qolmoqda. Moliyalashtirish manbalari bo'yicha olganda, 2023-yilda korxonalar va aholi mablag'lari 43,9 % ni, bank kreditlari va boshqa qarz mablag'lari 11,0 % ni, chet el investitsiyalari va kreditlari 26,9 % ni, Davlat budjeti 5,5 % ni va budjetdan tashqari jamg'armalar (tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini qo'shgan holda) 12,7 % ni tashkil etdi (1-rasm).

1-rasm. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish manbalari²³⁸

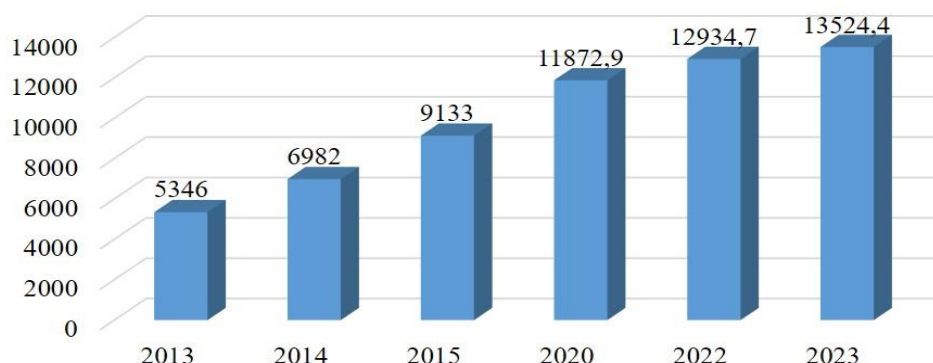
2023-yilda asosiy kapitalga jalb qilingan investitsiyalar hajmi 15 338,7 mlrd. so'm bo'lib, moliyalashtirish manbalari bo'yicha – korxonalar va aholi mablag'lari 49 foizni, bank kreditlari va boshqa qarz mablag'lari 9,7 foizni, chet el investitsiyalari va kreditlari 28,3 foizni, Budjetdan tashqari jamg'armalar 7,45 foizni va davlat budjeti esa 5,5 foizni tashkil etdi.

Ma'lumotlardan shu narsa ko'rinib turibdiki, so'nggi yillarda investitsiyalar tarkibida davlat budjetining ulushini kamayishi chet el investitsiyalari hamda korxonalar va aholi mablag'larining ulushi ortishi kuzatilmoqda. Bu iqtisodiyotimizda ro'y berayotgan ijobiy ko'rsatkichdir.

Ishlab chiqarish vositalari ko'rinishidagi kapitalning tarmoqdan tarmoqqa o'tish imkoniyatlari juda cheklangan. Lekin iqtisodiyotda har doim iqtisodiy resurslarni, eng avvalo, kapitalni tarmoqlar o'rtasida qayta taqsimlash zaruriyati mavjud bo'ladi. Bu vazifani eng oqilona tarzda kredit mehanizmi va uning tarkibiy qismi bo'lgan bank krediti bajarmoqda.

Bank krediti vositasida moliyaviy resurslar pul kapitali sifatida jamlanadi hamda tarmoqlar va kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalari o'rtasida bozor me'zonlari asosida taqsimlanadi. Kreditni belgilangan muddat davomida qaytarish va kreditdan foydalanganlik uchun muayyan haq to'lash zarurligi kreditga olingan mablag'lardan yuqori samara bera oladigan faoliyat sohalarida foydalanishga majbur etadi. Kredit kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyati samaradorligi darajasini oshirishga hizmat qilmoqda.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlash borasida davom ettirilayotgan islohotlar natijasida 2023-yilda iqtisodiyotning kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka yo'naltirilgan kredit qo'yilmalari qoldig'i 2022-yilga nisbatan qariyb 1,5 barobar ko'payib, 55 trln. so'mdan oshdi, investisiya maqsadlariga ajratilgan investision kreditlar miqdori ham 1,4 marta oshib, 13,5 trln. so'mni tashkil qildi. Amalga oshirilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar natijasida, 2015-yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun 5 346 milliard so'm kredit ajratilgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 13 524,46 milliard so'mni tashkil etdi.

2-rasm. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga yo'naltirilgan kreditlar miqdori, (mlrd. so'm)²³⁹

²³⁸ www.stat.uz - O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi rasmiy sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirildi..

²³⁹ www.stat.uz - O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi rasmiy sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirildi..

2-rasmdagi ma'lumotlardan ko'rinadiki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga yo'naltirilgan kredit miqdori 2015-2023-yillar mobaynida deyarli 3 martaga o'sgan. Ushbu kreditlar, asosan, uzoq va chekka, shuningdek, ortiqcha mehnat resurslariga ega tuman va shaharlardagi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari loyihalarini moliyalashtirishga yo'naltirildi.

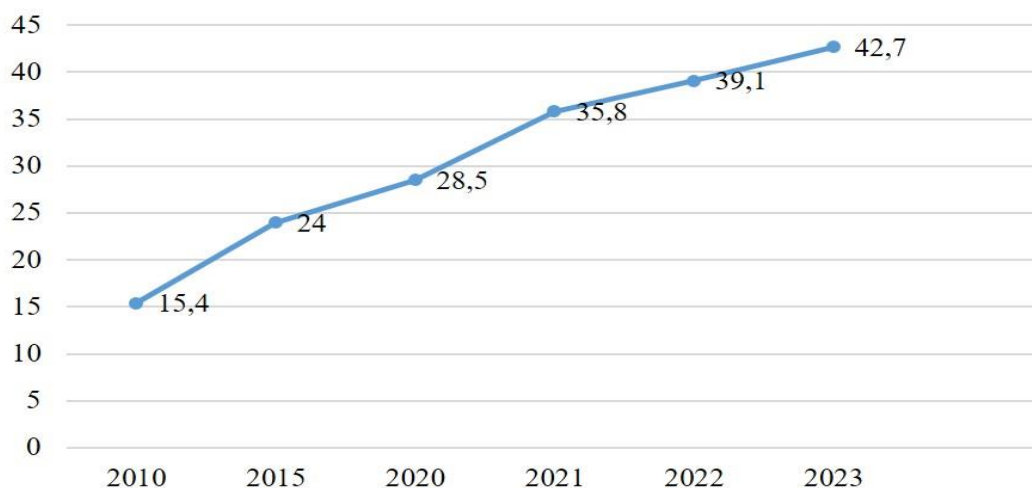
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari asosiy kapitalga kiritilgan investisiyalarning texnologik tarkibida mashina, uskuna va xo'jalik jihozlarini sotib olishda investisiyalarning salmog'i yuqori. 2023-yilda 2018-yilga nisbatan asosiy kapitalga kiritilgan investisiyalar hajmi 2,6 martaga, qayta tiklash, modernizasiya va texnik qayta jihozlash bo'yicha 2,8 marta, yangi qurilishlar bo'yicha 1,8 marta hamda boshqa yo'nalishlar bo'yicha 2,9 martaga ortgan (1-jadval).

1-jadval

Asosiy kapitalga kiritilgan investisiyalarining yo'nalishlari bo'yicha hajmi, mlrd. so'm²⁴⁰

Ko'rsatkichlar	Yillar						2023-yilda 2018-yilga nisbatan nisbiy o'zgarishi, (marta)
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Asosiy kapitalga investisiyalar, shu jumladan:	3620,0	4052,2	5702,6	6558,0	7672,8	9249,2	2,6
Yangi qurilish	1006,4	861,4	1016,0	1168,4	1367,0	1826,7	1,8
Qayta tiklash, modernizasiya va texnik qayta jihozlash	1367,2	1402,8	2426,2	2790,1	3264,5	3813,4	2,8
Boshqa yo'nalishlar	1246,4	1788,0	2260,4	2599,5	3041,4	3609,1	2,9

XXI asrning birinchi o'n yillikdan keyingi iqtisodiy rivojlanish davrida mamlakatimiz iqtisodiyotiga yo'naltirilgan kapital mablag'lar hajmi va tarkibidagi o'zgarishlarga e'tibor qaratsak, unda investisiyalar hajmi keskin ortganligini va tarkibi sifat jihatidan yaxshilanganligini ko'rishimiz mumkin. 2023-yilda asosiy kapitalga kiritilgan investisiyalar salmog'i YaIMga nisbatan 26,2 foizni tashkil etgan. Qayd etish lozimki, bu ko'rsatkich dunyo mamlakatlari miqyosida hisoblangan investisiyalarning o'rtacha salmog'idan yuqoridir.

3-rasm. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning asosiy kapitalga kiritilgan investisiyalar hajmidagi ulushi (foizda)²⁴¹

²⁴⁰ www.stat.uz O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi rasmiy sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirildi.

²⁴¹ www.stat.uz O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi rasmiy sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirildi..

3-rasm ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2023-yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning asosiy kapitalga kiritilgan investisiyalar hajmidagi ulushi o'tgan 2022-yilga nisbatan 3,6 foizga ortgan, bu esa 2010-yilga nisbatan salkam 3 barobarga ko'payganini ko'rsatmoqda.

Xorijiy investisiyalarni iqtisodiyotga jalb qilish dunyo mamlakatlari orasida ortib bormoqda. Shuning uchun ham qaysi davlatda foyda olish ehtimoli kattaroq bo'lsa, yoki yaratilgan qulaylik ustun darajada bo'lsa, tabiiyki, xorijiy investorlar aynan o'sha davlat iqtisodiyotiga o'z mablag'larini kiritishga harakat qilmoqda. Bu esa, bozor iqtisodiyotining samaradorlik qonuniga mos keluvchi yechim hisoblanib, qayerda foyda olish imkoniyati nisbatan yuqori bo'ladigan bo'lsa, tadbirkorlar bozorga ko'proq intila boshlaydi. Bugungi kunda O'zbekiston rivojlanayotgan davlatlar ichida yaxshi investisiya muhitini yaratgan davlatlardan biridir.

Hozirgi kunda iqtisodiyotning kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tarmog'ida erishilayotgan ijobiy o'zgarishlar ulushida chet el investisiyalari mavjud korxonalar faoliyatini jadal rivojlantirishni taqozo etadi. Chet el investorlari bilan qo'shma korxonalar tashkil qilish mamlakatimizga:

- zamonaviy texnikalarni Respublika iqtisodiga jalb etish, ularni ishlab chiqarishga joriy qilish esa necha yillar davomida sifatsiz mahsulotlar ishlab chiqaruvchi texnikalardan qutilish imkoniyatini;
- yangi ish joylari tashkil qilish va aholining ishsiz qismini ish bilan ta'minlash, shu bilan birga, xorijning ilg'or boshqaruv tajribasini joriy qilish imkonini beradi va shu orqali mehnat unumdorligi oshirishini;
- jahon bozorida raqobatlasha oladigan sifatli mahsulotlarni ishlab chiqarish va ularni eksport qilish evaziga mamlakatga qadri baland valyutalarning ko'proq kirib kelishini ta'minlaydi.

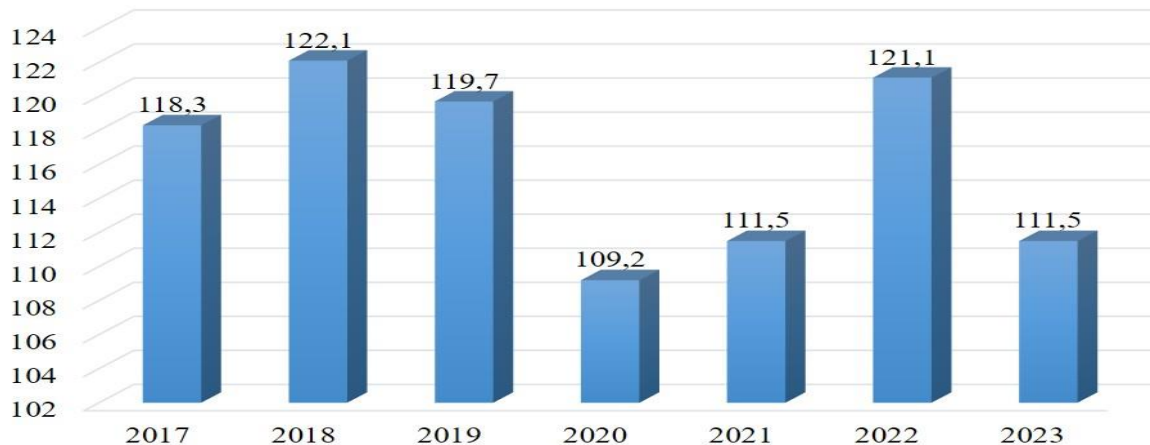
Xususiylashtirilayotgan korxonalarning investisiya jozibadorligini oshirish, chet el investorlarini jalb etish uchun qo'shimcha rag'batlantirishlarni tashkil qilish maqsadida nazorat aksiya paketlarini sotib olmasada, korxonalarga salmoqli hajmlarda investisiyalar kiritayotgan investorlarga professional boshqaruvchi kompaniyalarga beriladigan davlat aksiyalar ulushini boshqarish huquqini tanlovlarsiz berish ko'zda tutilgan. Respublikamiz rahbariyati tomonidan qabul qilingan investisiya siyosatining yana bir o'ziga xos xususiyati – bu investisiya kiritish shartlari va joylarining aniq belgilab qo'yilganligidir. Ortiqcha mehnat kuchi bo'lgan viloyat va mintaqalarining aholi punktlarida korxonalarni joylashtirish rejada bor. Bu shartlar xususiy sarmoyaga ega bo'lgan chet ellik tadbirkorga, o'z vatanida turib, O'zbekistonning qaysi mintaqasiga va qaysi tarmoq, korxonasiga investisiyalarini joylashtirishi va uni qanday tasarruf etish mumkin ekanligini bilib olishiga to'liq imkon beradi. Bunday huquqiy kafolatlar aniqligi sarmoyadorlarning investisiya kiritish haqida qaror qabul qilishini tezlashtirish bilan birga, ularga mavjud xatarlarni baholash imkoniyatini yaratadi. Bu jihatni davlatlar o'rtasidagi investisiya munosabatlari amaliyotidagi katta yangilik, deb hisoblash mumkin.

Tarixda birinchi marta kichik biznes va xususiy tadbirkorlikga jalb qilingan investisiyalar hajmi rivojlangan mamlakatlarga nisbatan rivojlanayotgan mamlakatlarda ko'proq bo'ldi (700 mlrd. dollarni, 2020-yilga nisbatan o'sish surati 4 foizni tashkil qildi). 2023-yil yakuniga ko'ra, aynan rivojlanayotgan mamlakatlarga butun dunyoning 56 foiz investisiyalari yo'naltirildi.

Xorijiy investisiyalarni jalb qilish, mamlakatning investisiya iqlimini takomillashtirish hamda ularni boshqarishda samarali faoliyatni shakllantirish orqali ushbu ko'rsatkichlarga erishishda.

So'ngi vaqtda to'g'ridan-to'g'ri chet el investisiyalari sezilarli darajada ko'paydi. Masalan, o'tgan 2023-yil davomida O'zbekiston iqtisodiyotida o'zlashtirilgan chet el investisiyalari hajmi 1,4 barobarga o'sib, 2,4 milliard dollardan oshdi. Investisiyalarning umumiy hajmida chet el kiritmalari hajmi 20,4 foizga etdi, 2022-yilda esa bu ko'rsatkich 15,3 foizni tashkil qilgan edi.

Investisiyalar barcha xalqaro operatsiyalarni amalga oshirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun muhim ahamiyatga ega. Chet el investisiyalariga asosan moliyaviy muammolarni echish uchun murojaat qilinadi. Xorijiy korporatsiyalarning moliyaviy bo'limlari mablag'lardan qisqa muddatli investisiyalar qatorida yuqori foyda olish maqsadida foydalanish moddiy manfaatdorlikni belgilashga olib keladi. Bunday investisiyalar ko'pincha xususiy tadbirkorlar kapitaliga asoslangan, ba'zida esa qimmatli qog'ozlarini chiqaradi va chet el qimmatli qog'ozlarini sotib oladi.

4-rasm. 2017-2023-yillarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda chet el investisiyalarining o'sish sur'atlari (o'tgan yilga nisbatan, foizda)²⁴²

4-rasm ma'lumotlaridan ko'rinadiki, davlatning investisiya jarayonlardagi ishtirokining kamayishi milliy iqtisodiyotning kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda investisiyalarning faollashuviga olib kelmoqda hamda markazlashtirilgan investisiyalar tarkibida nisbatan katta ulushni chet el investisiyalari va kreditlar tashkil etmoqda hamda yil sayin kichik biznes va xususiy tadbirkorlikga jalb qilinayotgan investisiyalar, xususan, chet el investisiyalari hamda kreditlar miqdori ortib bormoqda.

2023-yildagi barcha chet el investisiyalarining 76 foizini to'g'ridan-to'g'ri investisiyalar ulushiga to'g'ri kelganligi, mamlakatimizda qulay investisiya iqlimi yaratilganligini bildiradi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik investisiya faoliyatini moliyalashtirish tizimida yuz berayotgan o'zgarishlar turli xalqaro investisiyalar ishtirokining kengayishi va moliyalashtirish tizimiga mamlakat rezidentlari va norezidentlarining qo'shilishi munosabati bilan turli tavakkalchiliklar, jumladan siyosiy, valyuta va boshqalar doirasini kengaytirmoqda.

Hozirgi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalaridagi mavjud muammolarni ijobiy hal etishning muhim omili va shart-sharoitlaridan biri – bu investisiya faolligini yanada kuchaytirish hisoblanadi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalari taraqqiyoti uchun investisiya faoliyatini moliyalashtirishni takomillashtirish juda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, bu sohaga keng qamrovli investisiyalarni olib kirish vazifasini hal etmasdan turib, mazkur yo'nalishdan ko'zlangan maqsadlarga erishib bo'lmaydi. Shu sababli, investisiyalarni kichik biznes va xususiy tadbirkorlikga kengroq jalb etish va ushbu sektor korxonalari investisiya faoliyatini rivojlantirishning qulay sharoitlarni yaratish davlat tomonidan oshiriladigan investisiya islohotining asosini tashkil etishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning birinchi Toshkent xalqaro investitsiya forumining ochilish marosimidagi nutqi. 2022-yil 24 mart.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-dekabrda "O'zbekiston Respublikasining 2023--2025-yillarga mo'ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-459-son Qarori. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.12.2022-y., 07/22/459/1125-son.
3. Aliqulov M. S., Asamxodjayeva Sh., Nasirov E. I., Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish. Daarslik. T.: Moliya, 2020. 168 bet.
4. Xudoyberdiyev Z. Y., Rustamova D.D., Majidov N. M., Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. T.: Cho'lpon, 2021.
5. Бирман Г. Инвестиционный анализ / Г. Бирман. - М.: Банки и биржи.: ЮНИТИ, 2019. – 631

²⁴² www.stat.uz O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi rasmiy sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirildi..

с.

6. Колмыкова Т.С. Инвестиционный анализ: Учебное пособие / Т.С. Колмыкова. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2018. – 214 с.
7. Karimov J. Investitsion loyihalarni moliyalashtirishning asosiy manbalari // Международный научный журнал «Новости образования: исследование в XXI веке» - SamDU KF. -2022. - 627-630-b.
8. Meliyeva N., Bahriddinova M. Investitsion loyihalarni moliyalashtirishning asosiy manbalari // Международный научный журнал «Новости образования: исследование в XXI веке» - DTPI. - 2022. - 1143-1147-b.
9. Fozilbekov B., Investitsion faoliyat tushunchasi va uning tasniflanishi // Scientific Journal Impact Factor. Volume 2, Issue 4. 2022. – 327-338-b.
10. www.lex.uz (O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy ba’zasi)
11. www.mineconomy.uz (O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi)
12. www.stat.uz (O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo‘mitasi rasmiy sayti ma’lumotlari.)